
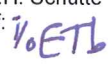

ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK

PLANGEBIED "BASTION 2"

TE GORINCHEM

GEMEENTE GORINCHEM

Project:	GOR.KRA.ARC	Uitvoerder:	Econsultancy bv Fabriekstraat 19 C 7005 AP Doetinchem Tel. 0314 - 365150 Fax 0314 - 365177 Mail Doetinchem@Econsultancy.nl
Rapportnummer:	10073501		
Status:	definitief		
Datum:	20 januari 2011		
Opdrachtgever:	Kraaijeveld Projectadvisering bv Postbus 6 2990 AA Barendrecht Tel. 0180 - 641316	Opsteller:	Drs. G.W.J. Spanjaard Paraaf:
Contactpersoon:	Dhr. J. de Greef	Kwaliteitscontroleur:	Drs. A.H. Schutte Paraaf:

COLOFON

Archeologisch bureauonderzoek

Plangebied "Bastion 2" te Gorinchem in de gemeente Gorinchem

Auteur: drs. G.W.J. Spanjaard

In opdracht van: Kraaijeveld Projectadvisering bv

Autorisatie: drs. A.H. Schutte (Senior KNA-Archeoloog)

© Econsultancy bv, Doetinchem, 20 januari 2011

Foto's en tekeningen: Econsultancy bv, tenzij anders vermeld

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Econsultancy bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

ISSN: 2210-8777 (Analoog rapport)

ISSN: 2210-8785 (Digitaal rapport E-depot)

Administratieve gegevens onderzoeksgebied

Projectcode en nummer	10073501 GOR.KRA.ARC
Toponiem	Plangebied "Bastion 2"
Opdrachtgever	Kraaijeveld Projectadvisering bv
Gemeente	Gorinchem
Plaats	Gorinchem
Kadastrale gegevens	Gemeente Gorinchem, sectie D, nummers 3707, 4030, 4094 en 4096
Omvang plangebied	5.800 m ²
Kaartblad	38 G (1:25.000)
Centrumcoördinaten plangebied	X: 126.435 / Y: 427.170
Bevoegde overheid	Gemeente Gorinchem, mevrouw W. van Hulten
ARCHIS2	Onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code)
	Vondstmeldingsnummer
	Onderzoeksnummer
Archeoregio NOaA	Hollands veen- en kleigebied
Beheer en plaats documentatie	Econsultancy, Doetinchem
Uitvoerders	Econsultancy, Drs. G.W.J. Spanjaard en drs. A.H. Schutte (senior KNA-archeoloog)
Datum	20 januari 2011

Kwaliteitszorg

Econsultancy beschikt over een eigen opgravingsvergunning, afgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). De opgravingsvergunning geeft opdrachtgevers de zekerheid dat het uitvoerend bureau werkt conform de eisen die de RCE stelt op het gebied van competenties en integriteit van medewerkers en het toepassen van vigerende normen en onderzoeksprotocollen.

Betrouwbaarheid

Dit onderzoek is op zorgvuldige wijze uitgevoerd, conform de toepasselijke en van kracht zijnde regelgeving. Een booronderzoek wordt in het algemeen uitgevoerd door het steekproefsgewijs onderzoeken van de bodem, waardoor het, op basis van de resultaten van een booronderzoek, onmogelijk is garanties af te geven ten aanzien van de aan- of afwezigheid van archeologische waarden. In dit kader dient ook opgemerkt te worden dat geraadpleegde bronnen niet altijd zonder fouten en volledig zijn. Daar Econsultancy voor het verkrijgen van historische informatie afhankelijk is van deze bronnen, kan Econsultancy niet instaan voor de juistheid en volledigheid van deze informatie.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING.....	3
1. INLEIDING	1
2. DOELSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN	1
3. BUREAUONDERZOEK	1
3.1 Methoden bureauonderzoek.....	1
3.2 Afbakening van het plangebied	2
3.6 Onderzoeksgeschiedenis	2
3.3 Huidige situatie	3
3.4 Toekomstige situatie.....	3
3.5 Beschrijving van het historische gebruik	4
3.13 Beantwoording onderzoeksvragen bureauonderzoek.....	7
4. CONCLUSIE EN SELECTIEADVIES	7
4.1 Conclusie	7
4.2 Selectieadvies.....	8
LITERATUUR.....	9
BRONNEN	9

LIJST VAN AFBEELDINGEN

- Afbeelding 1 - Situering van het onderzoeksgebied binnen Nederland
- Afbeelding 2 - Situering van het plangebied
- Afbeelding 3 - Situering van het plangebied binnen de Stadsplattegrond uit 1558
- Afbeelding 4 - Situering van het plangebied binnen de Nieuwe Atlas (Bleau) uit 1657
- Afbeelding 5 - Situering van het plangebied binnen de Militaire topografische kaart uit 1849
- Afbeelding 6 - Situering van het plangebied binnen de Militaire topografische kaart uit 1890
- Afbeelding 7 - Situering van het plangebied binnen de Topografische kaart uit 1936
- Afbeelding 8 - Situering van het plangebied binnen de Topografische kaart uit 1969
- Afbeelding 9 - Recente bodemverstoringen

LIJST VAN TABELLEN

- Tabel I. - Geraadpleegd historisch kaartmateriaal

BIJLAGEN

- BIJLAGE 1: Overzicht geologische en archeologische tijdvakken
- BIJLAGE 2: Cultuurhistorische Effectrapportage van Beek & Kooiman
- BIJLAGE 3: Bouwplan Lindeboom en Bagijnenwalstraat
- BIJLAGE 4: Fundering Lindeboom en Bagijnenwalstraat
- BIJLAGE 5: Bouwplan schuurtjes Lindeboom en Bagijnenwalstraat
- BIJLAGE 6: Doorsnede woningen Nieuwe Walsteeg
- BIJLAGE 7: Funderingsplan woningen Nieuwe Walsteeg
- BIJLAGE 8: AMZ-cyclus

1. INLEIDING

Econsultancy heeft in opdracht van Kraaijeveld Projectadviesing bv een archeologisch onderzoek uitgevoerd voor plangebied "Bastion 2" te Gorinchem in de gemeente Gorinchem. In het plangebied zal de bestaande bebouwing worden gesloopt, waarna binnen 2 jaar nieuwbouw gerealiseerd zal worden. Het archeologisch onderzoek wordt noodzakelijk geacht om te bepalen of er een gerede kans is dat archeologische waarden wel of niet aanwezig (kunnen) zijn in de ondergrond, welke door de voorgenomen ontwikkelingen kunnen worden aangetast.

In het kader van de voorgenomen ontwikkelingen, zijn voor het plangebied reeds een cultuurhistorische effectrapportage en een archeologisch bureau- en verkennend booronderzoek uitgevoerd (zie hoofdstuk 3). Het huidige archeologisch onderzoek bestaat uit een aanvullend bureauonderzoek, waarbij de nadruk ligt op bouwhistorisch onderzoek. Dit aanvullende bureauonderzoek dient ertoe de recente verstoringsdiepte ter plaatse van de bestaande bebouwing te bepalen. Uitgaande van deze verstoringsdiepte wordt een advies gegeven of vervolgstappen nodig zijn binnen de bebouwde terreindelen en zo ja, in welke vorm (Hoofdstuk 4). Dit advies dient te worden voorgelegd aan het bevoegd gezag (gemeente Gorinchem). De geadviseerde vervolgstappen worden conform de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) opgeteld, het kader waarin archeologisch onderzoek binnen Nederland wordt uitgevoerd (zie bijlage 5).

2. DOELSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN

Het bureauonderzoek heeft tot doel om de recente verstoringsdiepte binnen het plangebied te bepalen. Deze verstoringsdiepte zal met name gebaseerd zijn op bouwhistorische gegevens uit het archief van gemeente Gorinchem.

Voor het bureauonderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Wat is er bekend over bodemverstorende ingrepen binnen het plangebied uit het verleden? Is er bijvoorbeeld informatie bekend over funderingsdiepte, kelders of heiwerkzaamheden?

Het bureauonderzoek is uitgevoerd op 28 oktober en 4 november 2010. Meegewerkt hebben: drs. G.W.J. Spanjaard (fysisch geograaf) en drs. A.H. Schutte (senior KNA-archeoloog).

3. BUREAUONDERZOEK

3.1 Methoden bureauonderzoek

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen en normen zoals aangegeven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.2, maart 2010), welke is vastgesteld door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) Archeologie en ondergebracht is bij het SIKB te Gouda.

Voor de uitvoering van het bureauonderzoek gelden de specificaties LS01, LS02, LS03 en LS04. De resultaten van dit onderzoek worden in dit rapport weergegeven conform specificatie LS06.¹

¹ Beschikbaar via www.sikb.nl

Binnen dit onderzoek zijn de volgende werkzaamheden verricht:

- afbakening plangebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01);
- beschrijving van de huidige en toekomstige situatie (LS02);
- beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03);
- beschrijving van bekende archeologische en historische waarden en aardwetenschappelijke gegevens (LS04);

Bij het uitvoeren van deze werkzaamheden zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

- Het Archeologische Informatie Systeem (ARCHIS);
- De Archeologische Monumenten Kaart (AMK);
- De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW);
- Literatuur en historisch kaartmateriaal;
- Bouwhistorische gegevens (Regionaal Archief gemeente Gorinchem);
- De recente topografische kaart 1:25.000;
- Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN);
- De archeologische waarden- en verwachtingskaart van de gemeente Gorinchem;

3.2 Afbakening van het plangebied

Het plangebied "Bastion 2" is gelegen binnen de historische kern van Gorinchem in de gemeente Gorinchem (zie afbeeldingen 1 en 2). Volgens de topografische kaart van Nederland ligt het plangebied op kaartblad 38 G, 2004 (schaal 1:25.000). Volgens het Algemeen Hoogtebestand Nederland (AHN) bevindt het maaiveld zich op een hoogte variërend van circa 1,0 tot 2,0 m +NAP. Het plangebied is kadastraal bekend gemeente Gorinchem, sectie D, nummers 3707, 4030, 4094 en 4096.

Aan de oost-, zuid- en westzijde wordt het plangebied omgeven door een woonwijk. Ten noorden van het plangebied bevindt zich een parkeergarage, evenals de vestingwal en gracht van Gorinchem.

3.6 Onderzoeksgeschiedenis

Het plangebied maakt deel uit van een locatie waarvoor in 2008 door Beek & Kooiman Cultuurhistorie een cultuurhistorische effectrapportage is uitgevoerd, gevolgd door een archeologisch bureauonderzoek (quickscan) en inventariserend booronderzoek, uitgevoerd door Synthebra bv.² De cultuurhistorische effectrapportage is opgenomen als bijlage 2 bij dit onderzoek. Van het uitgevoerde inventariserend booronderzoek is hieronder een samenvatting weergegeven.

Onderzoeksofzet booronderzoek Synthebra

Het inventariserend booronderzoek door Synthebra bv is uitgevoerd als een verkennend booronderzoek. In totaal zijn 31 boringen gezet waarbij getracht is deze tot minimaal 25 cm in de natuurlijke ondergrond door te zetten. In de praktijk bleek dit echter veelal niet mogelijk doordat de guts leeg liep of doordat de boring gestaakt moest worden op een ondoordringbare puinlaag.

² Mattie, 2008 // Hagens en Leuving, 2008 / Koeman & Schorn, 2008

Resultaten booronderzoek Synthegra

Uit de boringen bleek dat binnen de gehele onderzoekslocatie aan het maaiveld recente (20e/21e eeuwse) bodemverstoringen voorkwamen. Binnen een groot deel van de locatie zijn daaronder oudere ophogingspakketten aangetroffen, waarin enkele archeologische indicatoren zijn aangetroffen. Deze indicatoren dateerden merendeels uit de nieuwe tijd, maar in één boring werd een laat-middeleeuws aardewerkfragment aangetroffen (boring 8, op 1,5 m -mv). In andere boringen werden vermoedelijk de restanten van oude bebouwing (boring 12, op 2,3 m -mv) en een middeleeuwse grachtvulling (boring 10, van 2,2 tot minimaal 3,6 m -mv) aangeboord. Mogelijk is één van de boringen gestuit op de middeleeuwse stadsmuur (boring 19, 1,1 m -mv).

In 6 boringen zijn de natuurlijke afzettingen aangeboord, op dieptes variërend van 1,5 tot 3,6 m -mv. De aangeboorde afzettingen zijn geïnterpreteerd als komafzettingen.

Conclusies booronderzoek Synthegra

-Binnen de locatie bleken recente bodemverstoringen voor te komen tot diepte variërend van 0,3 tot 2,3 m -mv.

-Binnen de gehele onderzoekslocatie zijn oudere (jonger dan 20^e eeuw) ophogingslagen aanwezig, waarin en waaronder zich mogelijk archeologische resten bevinden.

-De onderzoekslocatie heeft een hoge archeologische verwachting voor resten dateren uit de Late middeleeuwen en de nieuwe tijd. De voorgenomen herontwikkeling vormt een bedreiging voor de eventueel aanwezige archeologische resten.

Advies booronderzoek Synthegra

Indien toekomstige graafwerkzaamheden dieper zullen reiken dan de tijdens het booronderzoek vastgestelde recente (20^e/21^e eeuwse) bodemverstoringen, dient archeologisch vervolgonderzoek uitgevoerd te worden. Indien toekomstige bodemverstoringen niet dieper reiken dan de recente bodemverstoringen, dan is vervolgonderzoek niet noodzakelijk.

Aangezien alle uitgevoerde boringen zijn gezet binnen de openbare ruimte en ter plaatse van tuinen, zijn de diepteligging van eventueel aanwezige archeologische resten en de recente verstoringsdiepte ter plaatse van de aanwezige bebouwing niet bekend. Geadviseerd is om, indien (een deel van) de bestaande bebouwing gesloopt zou worden, voor deze locaties een archiefonderzoek uit te voeren met als doel het bepalen van de recente verstoringsdiepte.

Indien vervolgonderzoek nodig zou zijn, werd een proefsleuvenonderzoek aanbevolen.

3.3 Huidige situatie

Het plangebied is momenteel onderdeel van een woonwijk en bestaat uit de woonpercelen aan de Lindeboom 6-16, Bagijnenwalstraat 1-25, 4-20 en 27-45 en de Nieuwe Walsteeg 46-60.

3.4 Toekomstige situatie

In het plangebied zal de bestaande bebouwing worden gesloopt, waarna binnen 2 jaar nieuwbouw plaats zal vinden. Gedetailleerde bouwplannen zijn niet voorhanden.

3.5 Beschrijving van het historische gebruik

In het plangebied kunnen naast archeologische sporen ook sporen van menselijk gebruik voorkomen die nog in het landschap zichtbaar zijn. Het gaat hierbij om historische gebouwen en historische geografie. Veel van de bewaard gebleven historische gebouwen en historische geografie geven door de herverkavelingen in de tweede helft van de 20^e eeuw een incompleet beeld van het historisch landschap. Historische kaarten van voor de herverkaveling zijn een goede aanvulling op het huidige incomplete beeld. Voor de historische ontwikkeling is naast het historisch kaartmateriaal ook relevante achtergrondliteratuur geraadpleegd. In de door Beek & Kooiman Cultuurhistorie uitgevoerde Cultuurhistorische Effectrapportage is de historische ontwikkeling van de stad Gorinchem beschreven (zie bijlage 2). Hieronder volgt een beknopte historische ontwikkeling van het plangebied.

Gorinchem is vermoedelijk omstreeks 1000 n. Chr. ontstaan als nederzetting van vissers, gelegen op een relatief hoog gelegen terrein nabij de monding van de Linge in de Merwede.³ Vanaf de 13^e eeuw ontwikkelde Gorinchem zich tot een middeleeuwse stad en aan het eind van deze eeuw kreeg het de functie van een vesting door het opwerpen van met palissaden versterkte wallen, welke halverwege de veertiende eeuw werden versterkt met/vervangen door stenen muren en torens (zie afbeelding 3). Het zuidelijke deel van het plangebied was bebouwd en lag binnen de vestingwerken, het noordelijke deel lag ter plaatse van de wal, muur en gracht. Binnen het uiterst westelijk deel van het plangebied, of direct buiten de westelijke begrenzing ervan, stond een van de torens, de Bagijntoren. Ten zuid(oost)en van het plangebied was stond de Bagijnhofkerk, daterend uit 1402. In 1382 werden aan Gorinchem stadsrechten toegekend.

In de 15^e, 16^e en 17^e eeuw floreerde de stad, nadat het onderdeel van Holland was geworden. Het werd een belangrijke marktplaats met een bloeiende visserij en handel. In de 16^e eeuw voldeed de bestaande stadsmuur niet langer en werd een nieuwe vestingwal met 11 bastions aangelegd. Deze werd aangelegd in 2 fases in de periode 1578-1608, en had tot gevolg dat de vesting circa 2 maal zo groot werd. Door deze uitbreiding kwam het gehele plangebied binnen de vesting te liggen (zie afbeelding 4). Uit eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek is naar voren gekomen dat ter plaatse van de laat-middeleeuwse binnenstad (binnen de oude stadsmuur) vanaf de 13^e eeuw ophogingslagen zijn aangebracht. Deze ophoging vond met name plaats tot aan het begin van de 17^e eeuw, waardoor 16^e en 17^e eeuwse niveaus veelal dicht onder het huidige maaiveld voor komen. De dikte van het totale ophogingspakket varieert sterk en kan plaatselijk oplopen tot 3 m. Ter plaatse van de Bornsteeg is tijdens archeologisch onderzoek gebleken dat tot een diepte van 5 m -mv ophogingslagen aanwezig zijn.⁴ De buiten de stadsmuur gelegen gracht is in verschillende fases gedempt.

Vanaf de 18^e eeuw kwam Gorinchem in een economische recessie terecht, welke werd gekeerd met de opkomst van de industrie. De scheepvaart nam toe, er werden kanalen gegraven en een spoorlijn aangelegd. Aan het begin van de 19^e eeuw werden het kanaal van Steenenhoek en Zederikkanaal aangelegd. Het Zederikkanaal werd aan het eind van de 19^e eeuw vervangen door het Merwedekanaal, waarbij het meest westelijk gelegen bastion van de vesting verloren ging. De militaire kaart uit 1849 geeft het Kanaal van Steenenhoek weer (zie afbeelding 5). Op de militaire kaart uit 1890 is zijn beide kanalen weergegeven (zie afbeelding 6).

³ Boshoven *et al*, 2009

⁴ Koorevaar, 1994

Uit het kaartmateriaal uit de 19^e eeuw blijkt dat het plangebied en directe omgeving schaars bebouwd waren. Binnen het plangebied was slechts verspreide, kleinschalige bebouwing aanwezig. Het merendeel van het plangebied was in (kleinschalig) agrarisch gebruik. De economische voorspoed in de 19^e en 20^e eeuw veroorzaakte een stedelijke groei die een verdichting van de bebouwing in de binnenstad tot gevolg had. Hierbij werd ook het plangebied geleidelijk aan bebouwd, totdat in de jaren '60 de huidige situatie bereikt werd (zie afbeeldingen 7 en 8). Aan het begin van de 20^e eeuw vond de eerste stadsuitbreiding buiten de vesting plaats, als gevolg van de toenemende bebouwingsdichtheid in de binnenstad.

Tabel I. Geraadpleegd historisch kaartmateriaal⁵

Bron	Periode	Kaartblad	Schaal	Omschrijving
Stadsplattegrond Gorinchem (kaartcollectie Jacob van Deventer)	1558	-	-	Zuidelijke deel plangebied (ten zuiden van Bagijnenwalstraat) binnen vesting en (grotendeels) bebouwd, noordelijke deel ter plaatse van vestingmuur, en -gracht. Toren binnen westelijke deel en boog in stadsmuur nabij oostelijke begrenzing plangebied. Kerk/klooster direct ten zuiden van plangebied.
Nieuwe Atlas (Bleau)	1657	Zuid-Holland, Gelderland, Noord-Brabant	-	Gehele plangebied binnen vesting en grotendeels bebouwd.
Militaire topografische kaart	1849	548	1:50.000	Plangebied grotendeels in agrarisch gebruik (akker/boomgaard) met verspreide kleinschalige bebouwing. Zuidelijke deel binnen plein en woonperceel.
Militaire topografische kaart	1890	548	1:50.000	Plangebied grotendeels in agrarisch gebruik (akker/boomgaard) met verspreide kleinschalige bebouwing. Zuidelijke deel binnen plein en woonperceel. Merwedekanaal aangelegd.
Topografische kaart	1936	38 G	1:25.000	Noordoostelijk deel bebouwd, zuidwestelijk deel binnenstedelijk groen en waterpartij.
Topografische kaart	1969	38 G	1:25.000	Gehele plangebied bebouwd.

KICH⁶

Het KennisInfrastructuur CultuurHistorie (KICH) heeft alle bekende archeologische en bouwkundige monumenten en historisch-geografische informatie samengebracht in een digitale kaart. Via deze kaart zijn cultuurhistorische waarden per gebied te bekijken. Het raadplegen van KICH heeft voor het plangebied geen aanvullende informatie opgeleverd.

Bouwhistorische gegevens

Bij de gemeente Gorinchem is het archief van de Bouw- en Woningtoezicht geraadpleegd (contactpersoon de heer R. van Dijk). Uit het archief zijn de secretariédossiers 207 (bestaande uit drie delen), 2261 en 2275, alsmede het dossier gemeentewerken 98 geraadpleegd. Deze dossiers omvatten de bouwhistorische gegevens van de bestaande bebouwing. Gegevens betreffende vroegere bebouwing binnen het plangebied zijn niet bekend bij het gemeentelijk archief.

De huidige bebouwing binnen het plangebied is in 3 fasen gerealiseerd, welke hieronder worden beschreven.

⁵ <http://watwaswaar.nl> / www.nationaalarchief.nl

⁶ www.kich.nl

De woningen aan de Lindeboom 6-16 en aan de Bagijnenwalstraat 4-20, 1-25 en 27-45 zijn gebouwd aan het begin van de jaren '40, waarbij een totaal grondoppervlak van circa 1.350 m² is bebouwd. Het betreft arbeiderswoningen, gebouwd ter vervanging van in 1938/1939 onbewoonbaar verklaarde gebouwen elders in Gorinchem. De gemeente heeft de benodigde grond aangekocht en de destijds aanwezige bebouwing laten slopen. Deze bebouwing betrof een woonhuis met werkplaats en een schuur, welke zijn weergegeven op de Topografische kaart uit 1936 (zie afbeelding 7). Vanwege de geringe draagkracht van de bovengrond werd de nieuwbouw gefundeerd op palen (zie bijlagen 3 en 4). Deze palen zijn niet geheid, maar rusten op poeren. Ten behoeve van de aanleg van deze poeren werd de bovengrond afgegraven tot een diepte van circa 2 m onder het huidige maaiveld. Vervolgens werden de poeren aangelegd en de palen met daarop de funderingen en de vloeren geplaatst. De ruimte tussen de basis van de poeren en de vloeren werd opgevuld, deels met de uitgegraven grond en deels met aangevoerde grond. De tuinen rondom de nieuwbouw werden opgehoogd, waarbij de dikte van de ophogingslaag circa 0,5 - 1,0 m bedroeg. Deze variatie kwam voort uit het reliëf van het maaiveld zoals dat voor de ophoging aanwezig was. In totaal is 3.700 m³ grond aangevoerd om de ruimte onder de funderingen en de het maaiveld van de tuinen op te hogen tot het huidige niveau. Dit komt neer op een ophogingslaag van gemiddeld 0,8 m dik, afhankelijk van het oorspronkelijk aanwezige reliëf.

De schuurtjes behorend bij bovenstaande bebouwing zijn in de tweede helft van de jaren '50 aangelegd (zie bijlage 5). Deze schuurtjes zijn gefundeerd op 50 cm brede betonplaten, die op een diepte van 50 cm -mv zijn aangebracht. Het totale grondoppervlak dat de schuurtjes beslaan bedraagt circa 175 m².

De woningen aan de Nieuwe Walsteeg 46-60 zijn aangelegd rond 1960. Hiertoe zijn 5 "krotwoningen" gesloopt, welke direct ten zuiden van de geplande nieuwbouw stonden. De nieuwbouw is gefundeerd op 116 houten palen, waarvan 49 met betonopzetters (zie bijlagen 6 en 7). De palen hebben een lengte van circa 13 m. Op de palen/betonopzetters zijn betonnen vloeren aangebracht. De keldervloer onder de zuidelijke helft van de bebouwing is aangebracht op een diepte van 1,5 m -mv (straatniveau). De betonnen vloer onder de noordzijde van het gebouw ligt op maaiveldniveau. In totaal is een bouwput gegraven van 600 m³, waarna 150 m³ is aangevuld (totale oppervlakte bebouwing bedraagt circa 250 m²).

Bodemverstoring

Bovenstaande bouwwerkzaamheden hebben bodemverstoringen tot gevolg gehad (zie afbeelding 9). Hieronder volgt een beschrijving van deze verstoringen.

Ter plaatse van de bebouwing aan de Lindeboom 6-16 en de Bagijnenwalstraat 4-20, 1-25 en 27-45 is het bodemprofiel afgegraven tot 2 m onder het huidige maaiveld (ten behoeve van de aanleg van de poeren en de paalfundering). Ter plaatse van de bijbehorende tuinen is een ophogingslaag aangebracht met een dikte van 50 - 100. Vermoedelijk is hier het bodemprofiel onder de ophogingslaag grotendeels onverstoord gebleven. De fundering van de schuurtjes reikt niet dieper dan de opgebrachte grond.

Ter plaatse van de woningen aan de Nieuwe Walsteeg 46-60 is de bodem bij de aanleg van de bouwput tot 1,5 m -mv verstoord geraakt. Daarnaast zijn 116 houten palen de bodem in geheid (op een oppervlakte van circa 250 m²), waardoor de bodem plaatselijk tot een diepte van circa 15 m -mv verstoord is. De onderlinge afstand tussen de palen varieert. In NNW-ZZO richting staan de palen over het algemeen op korte afstand uit elkaar (tot circa 0,5 m, zie bijlage 7), terwijl de afstand in WZW-ONO richting varieert van 1 - 4 m. Doordat met name in de laatst genoemde richting de palen op relatief grote afstand van elkaar staan, bestaat een grote kans dat hiertussen nog onverstoorde archeologische resten aanwezig zijn. De verstoring van het aanwezige archeologisch erfgoed ten gevolge van de heipalen is dan ook beperkt.

Bodemverstoringen in relatie tot eerder uitgevoerd onderzoek

Uit het eerder uitgevoerde booronderzoek door Synthegra bv is gebleken dat rondom (en binnen) het huidige plangebied recente bodemverstoringen voorkomen tot dieptes variërend van 30 tot 230 cm -mv. Hieronder bleken veelal nog oude ophogingslagen en funderingsresten/puin aanwezig. De binnen het plangebied aangetroffen recente bodemverstoring bedraagt ter plaatse van de woongebouwen 1,5 - 2 m -mv, waarbij plaatselijke verstoringen door heipalen aan de Nieuwe Walsteeg tot een diepte van circa 15 m -mv reiken. De heipalen hebben slechts een beperkte verstoring van het archeologisch erfgoed tot gevolg. Ter plaatse van de bij de bebouwing aan de Lindeboom en de Bagijnenwalstraat horende tuinen is een recente ophogingslaag aanwezig tot een diepte van 0,5 - 1,0 m -mv. Over bodemverstoringen/ophogingen ter plaatse van de tuinen behorend bij het woongebouw aan de Nieuwe Walsteeg zijn geen gegevens bekend.

Uit het booronderzoek is gebleken dat archeologische resten rondom en binnen het plangebied kunnen voorkomen tot een diepte van maximaal circa 3,6 m -mv ter plaatse van de voormalig gracht. Binnen de omgrachting zijn oude ophogingslagen aangetroffen tot een diepte van 2,3 m -mv. Hieruit blijkt dat onder de woongebouwen, en zeker ook ter plaatse van de tuinen en schuurtjes, nog intacte archeologische resten aanwezig kunnen zijn.

3.13 Beantwoording onderzoeksvragen bureauonderzoek

Voor het bureauonderzoek is één onderzoeksvraag opgesteld, welke hieronder zal worden beantwoord voor zover het bureauonderzoek de daarvoor benodigde gegevens heeft opgeleverd.

- Wat is er bekend over bodemverstoringen ingrepen binnen het plangebied uit het verleden? Is er bijvoorbeeld informatie bekend over vroegere ontgroningen, bodemsaneringen, egalisaties, diepploegen of landinrichting?

Ter plaatse van de woongebouwen aan de Lindeboom 6-16 en de Bagijnenwalstraat 4-20, 1-25 en 27-45 is de bodem bij aanleg van de bouwput verstoord tot een diepte van circa 2,0 m -mv. Ter plaatse van de bij de woongebouwen horende tuinen is een recente ophogingslaag aanwezig tot een diepte van circa 0,5 - 1,0 m -mv. Hieronder is het bodemprofiel vermoedelijk grotendeels onverstoord gebleven tijdens de aanleg van de huidige woonpercelen.

Ter plaatse van de Nieuwe Walsteeg 46-60 is de bodem bij aanleg van de bouwput afgegraven tot circa 1,5 m -mv. Daarnaast zijn hier 116 heipalen geplaatst, waardoor de verstoringen plaatselijk circa 15 m -mv bedragen.

4. CONCLUSIE EN SELECTIEADVIES

4.1 Conclusie

Binnen het plangebied is de bodem bij de aanleg van de bestaande woongebouwen verstoord/afgegraven tot een diepte variërend van 1,5 - 2,0 m -mv. Ter plaatse van de woningen aan de Nieuwe Walsteeg zijn heipalen aanwezig tot een diepte van circa 15 m -mv. Deze heipalen hebben slechts een beperkte verstoring van het bodemarchief tot gevolg gehad, waardoor hier nog onverstoorde archeologische waarden aanwezig kunnen zijn.

Ter plaatse van de bij de woongebouwen aan de Lindeboom en de Bagijnenwalstraat behorende tuinen is een 0,5 - 1,0 m dikke ophogingslaag aangebracht. De bodemverstoringen die plaats hebben gevonden ten behoeve van de aanleg van de in deze tuinen gelegen schuurtjes, reiken niet dieper dan de aangebrachte ophogingslaag. Over eventuele bodemverstoringen/ophogingen ter plaatse van de tuinen behorend bij de woningen aan de Nieuwe Walsteeg zijn geen gegevens bekend.

Hoewel uit historisch kaartmateriaal bekend is dat het plangebied in de 16^e en 17^e eeuw grotendeels bebouwd is geweest, zijn bij de gemeente geen gegevens bekend met betrekking tot deze bebouwing. Aangezien de recente bodemverstoring buiten de huidige woongebouwen gering is, bestaat er een zeer grote kans dat hier nog *in situ* archeologische resten uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd aanwezig zijn. Ook ter plaatse van de woongebouwen kunnen nog *in situ* archeologische resten aanwezig zijn in de ondergrond.

4.2 Selectieadvies

Indien de toekomstige bodemingrepen diepte reiken dan de recente bodemverstoringen/ophogingslaag, dan adviseert Econsultancy om het plangebied nader te onderzoeken door middel van een IVO karterende en waarderende fase doormiddel van proefsleuven (IVO-P). Tevens wordt geadviseerd om de sloop van de ondergrondse delen van de huidige bebouwing archeologisch te laten begeleiden.

Dit selectieadvies is voorgelegd aan het bevoegd gezag in kwestie, Burgemeester en Wethouders van de gemeente Gorinchem en door middel van een selectiebesluit als zodanig bekrachtigd (beoordelingsbrief van de heer P.M. Floore, d.d. 10 januari 2011).

Er is geprobeerd een zo gefundeerd mogelijk advies te geven op grond van de gebruikte onderzoeksmethode. De aanwezigheid van archeologische sporen of resten op kleinere dieptes dan de aangegeven recente verstoringsdiepte kan nooit volledig worden uitgesloten. Econsultancy wil de opdrachtgever er daarom ook op wijzen dat, mochten tijdens de geplande werkzaamheden op kleinere diepte toch archeologische waarden worden aangetroffen, er conform artikel 53 van de Monumentenwet uit 1988 een meldingsplicht geldt bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: ARCHIS-meldpunt, telefoon 033-4227682) en de gemeente Gorinchem.

LITERATUUR

Boshoven, E.H., Buesink, A., Geerts, H.M.M., Krist, J.S., Tebbens, L.A., Willems, J.M.J., 2009: Regio alblas-serwaard en vijfheerenlanden. Een archeologische inventarisatie, verwachtings- en beleidsadvies-kaart. BAAC rapport V-08.0185.

Hagens, D.T.P. & Leuving, J.H.F., 2008: *Bureauonderzoek (quickscan), Bagijnenwalstraat te Gorinchem*. Synthesgra-rapport P0502949, Doetinchem.

Koeman, S.M. & Schorn, E.A., 2008: *Inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen, Bastion II te Gorinchem*. Synthesgra-rapport S083327.

Koorevaar, T., 1994: *Archeologisch Bodemonderzoek Bornsteeg Gorinchem (AWNobject 367)*. In: Rapport Archeologische Werkgroep Gorinchem.

Mattie, E., 2008: *Cultuurhistorische Effectrapportage Gorinchem Bastion II*. Beek & Kooiman-rapport.

Smole, L. & Dijkstra, J., 2005: *Gorinchem, opgraving Keizerstraat 2a*. ADC ArcheoProjecten rapport 349, Amersfoort.

BRONNEN

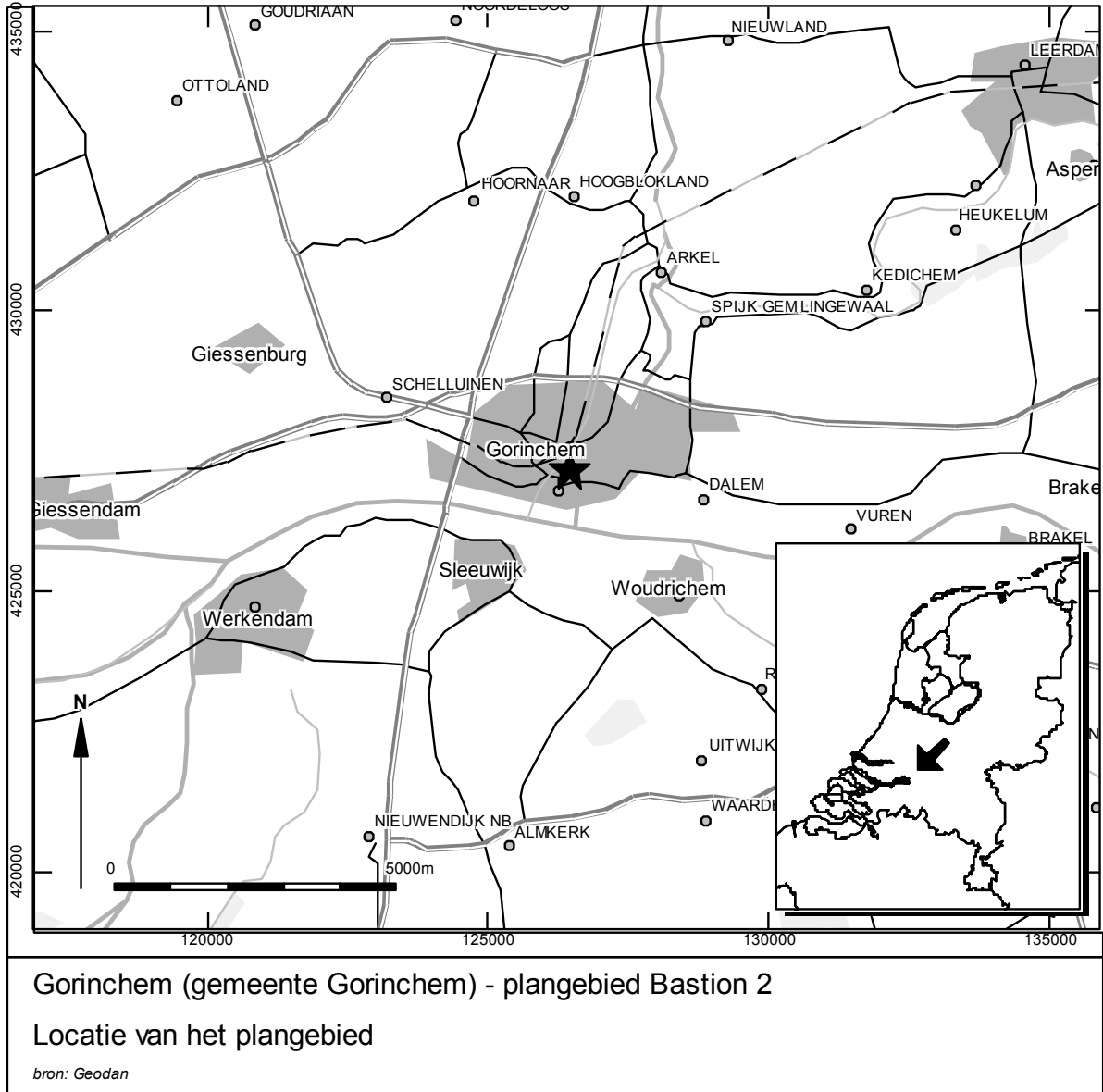
Archeologisch informatiesysteem Archis2, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort.
<http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>

Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie; internetsite, november 2010.
<http://www.kich.nl>

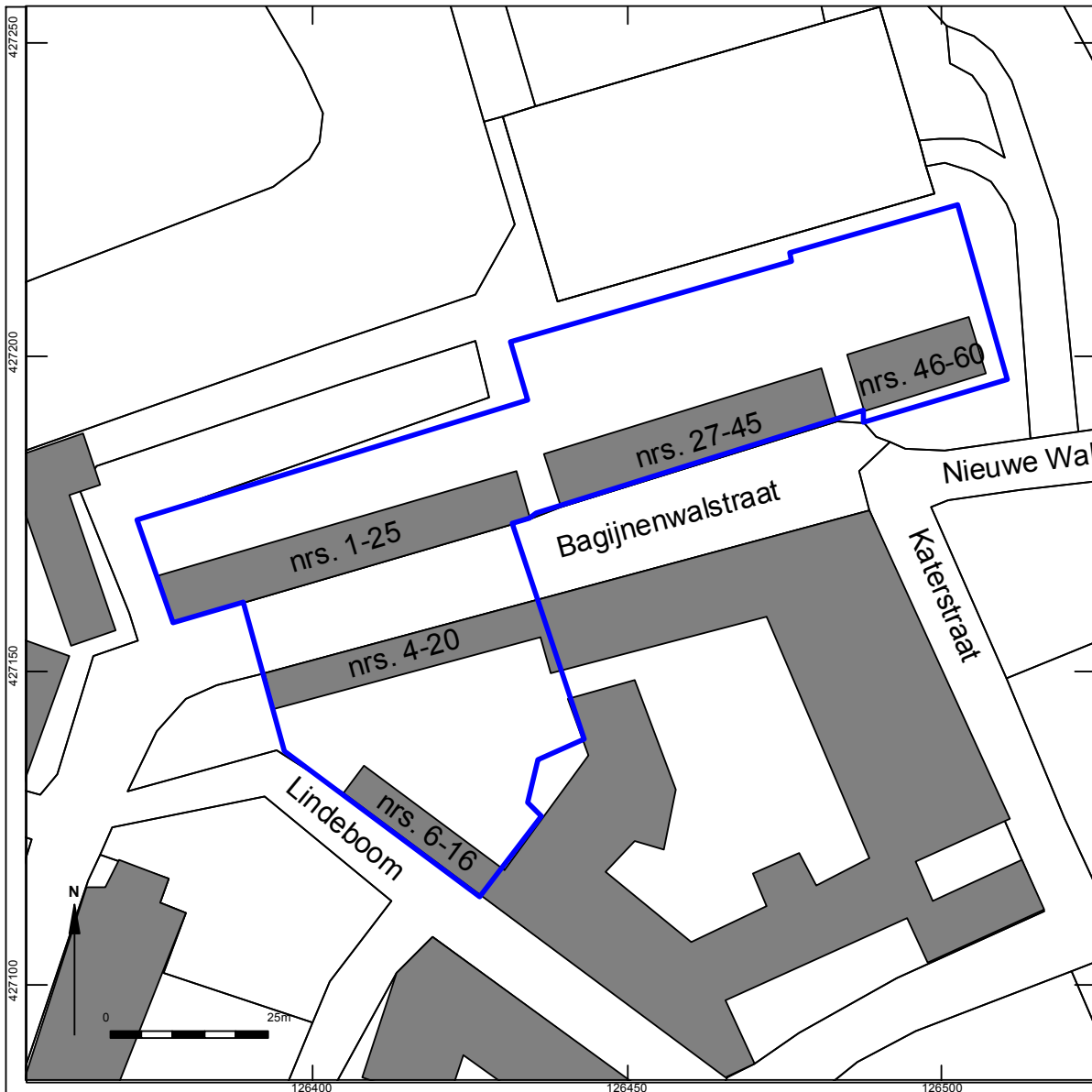
SIKB; internetsite, november 2010.
<http://www.sikb.nl>

Wat Was Waar; internetsite, november 2010.
<http://www.watwaswaar.nl>

Afbeelding 1

Afbeelding 2

Gorinchem (gemeente Gorinchem) - plangebied Bastion 2

Detailkaart van het plangebied

Legenda

 Plangebied

Afbeelding 3

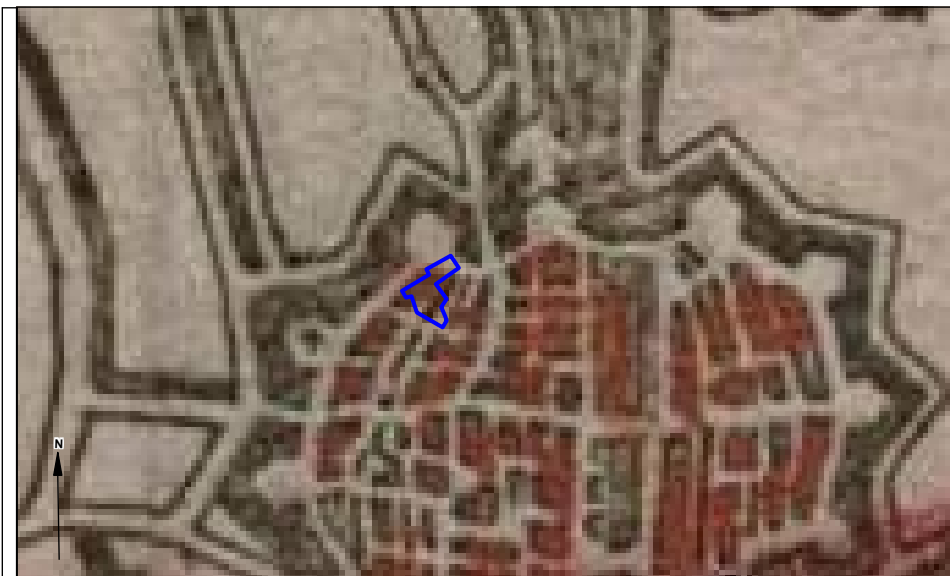

Gorinchem (gemeente Gorinchem) - plangebied Bastion 2
Stadsplattegrond Gorinchem (kaartcollectie Jacob van Deventer) 1558

Legenda

 Plangebied

Afbeelding 4

Gorinchem (gemeente Gorinchem) - plangebied Bastion 2
Nieuwe Atlas (Bleau) uit 1657

Legenda

 Plangebied

Afbeelding 5

Gorinchem (gemeente Gorinchem) - plangebied Bastion 2

Militaire topografische kaart uit 1849

Legenda

 Plangebied

Afbeelding 6

Gorinchem (gemeente Gorinchem) - plangebied Bastion 2

Militaire topografische kaart uit 1890

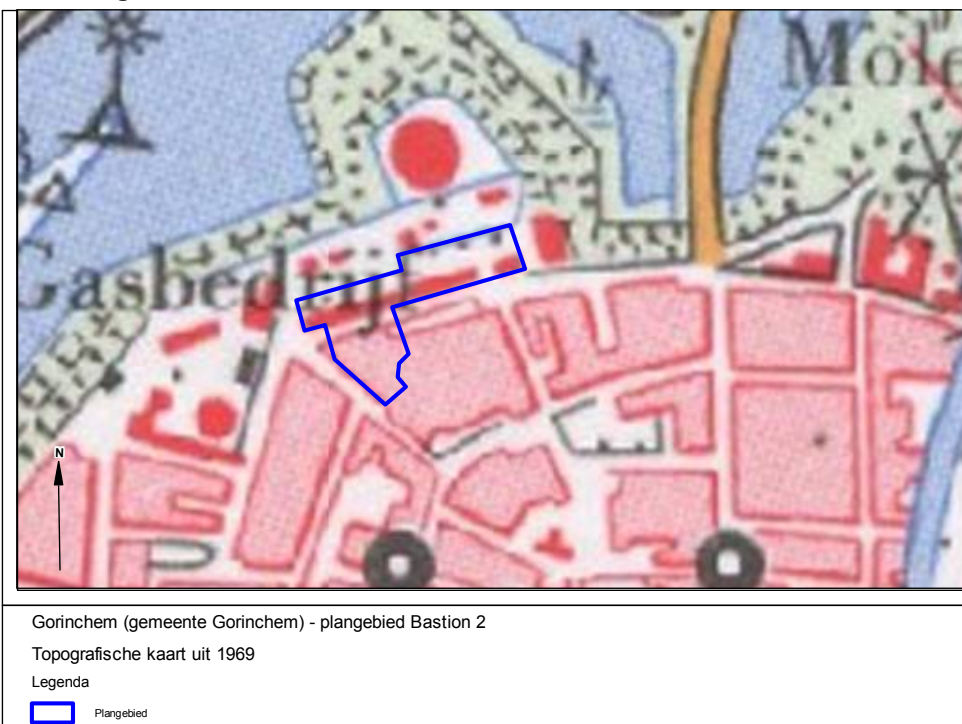
Legenda

 Plangebied

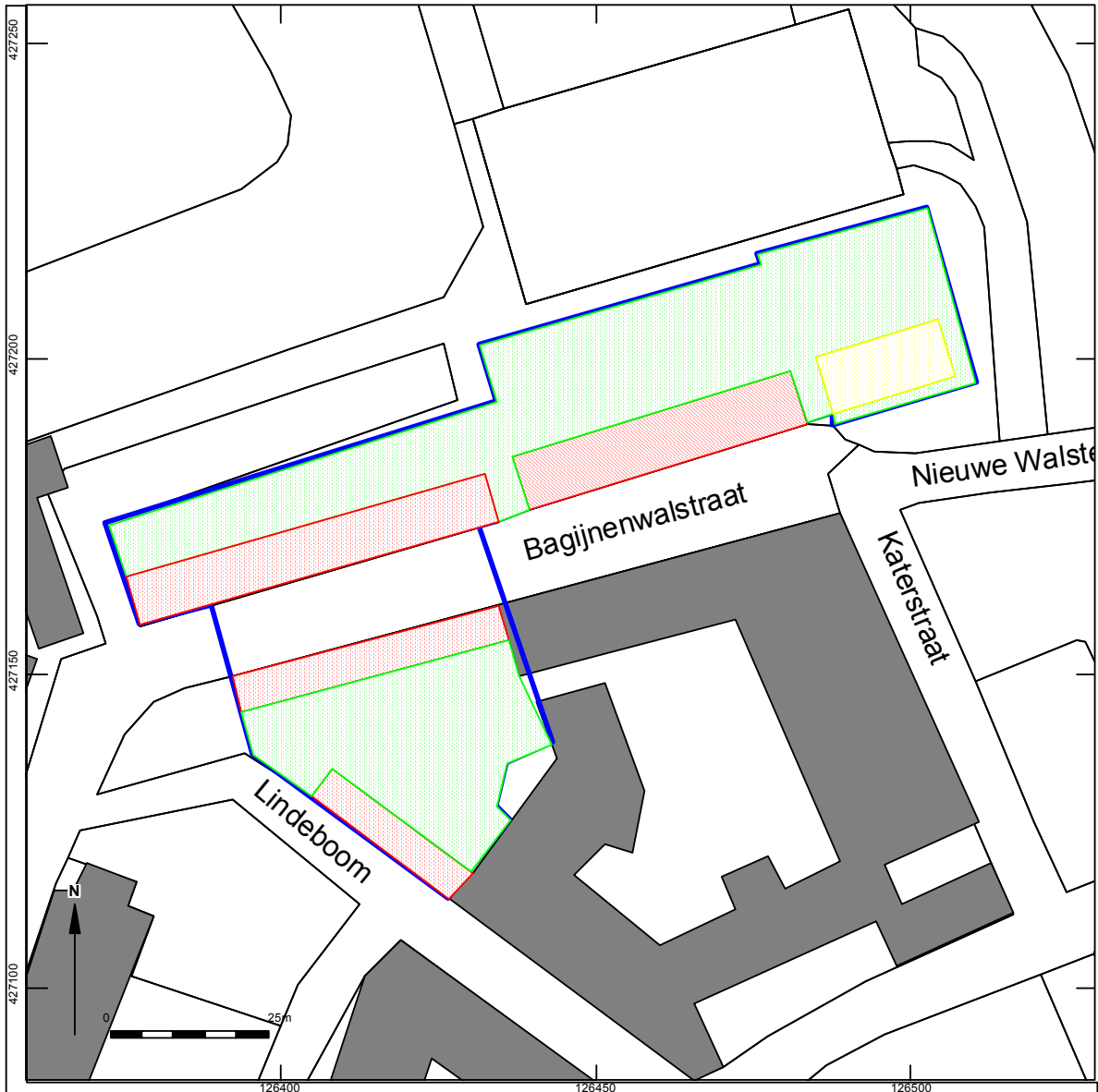
Afbeelding 7

Afbeelding 8

Afbeelding 9

Gorinchem (gemeente Gorinchem) - plangebied Bastion 2

Recente bodemverstoringen

Legenda

- Plangebied
- Recente ophogingslaag tot 0,5-1,0 m -mv, daaronder grotendeels onverstord
- Recente bodemverstoring tot circa 1,5 m -mv
- Recente bodemverstoring tot circa 2,0 m -mv

Bijlage 1 Overzicht geologische en archeologische tijdvakken

Ouderdom in jaren	Chronostratigrafie				MIS	Lithostratigrafie						
	Holoceen				1	Formaties: Naaldwijk (marien), Nieuwkoop (veen), Echteld (fluviaal)						
11.755	Kwartair	Laat	Laat Weichselien (ijstijd)	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)	Late Dryas (koud)	2	Formatie van Kreftenheye	Formatie van Boxtel				
12.745					Allerød (warm)							
13.675					Vroege Dryas (koud)							
14.025					Bølling (warm)							
15.700					Laat-Pleniglaciaal							
29.000		Laat	Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)	Midden-Pleniglaciaal	3							
50.000				Vroeg-Pleniglaciaal	4							
75.000				Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)					5a			
		Pleistocene	Midden	Midden	Eemien (warme periode)				5b	6	Formatie van Urk	Formatie van Beegden
									5c			
	5d											
115.000	5e					Eem Formatie						
130.000	6					Formatie van Drente						
370.000	Midden	Midden	Saalien (ijstijd)	Holsteinien (warme periode)	410.000	6	Formatie van Urk	Formatie van Peelo				
475.000									6	Formatie van Peelo		
850.000									6	Formatie van Peelo		
2.600.000	Vroeg	Vroeg	Pre-Cromerien				Formatie van Sterksel					

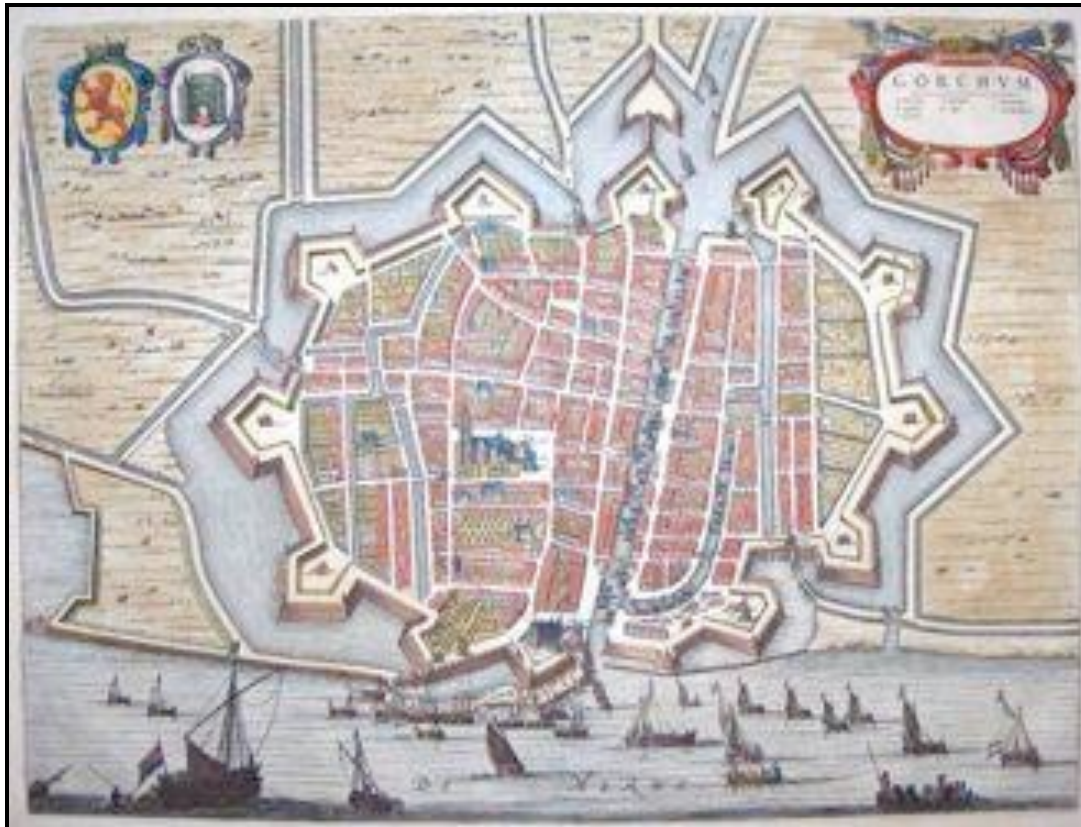
Cal. jaren v/n Chr.	¹⁴ C jaren	Chronostratigrafie		Pollen zones	Vegetatie	Archeologische perioden
1950	0	Laat	Subatlanticum koeler vochtiger	Vb2	Loofbos eik en hazelaar overheersen haagbeuk veel cultuurplanten rogge, boekweit, korenbloem	Nieuwe tijd
-1500	Vb1			Middeleeuwen		
-450	Va			Romeinse tijd		
0	12	Midden	Subboreaal koeler droger	IVb	Loofbos eik en hazelaar overheersen beuk > 1% invloed landbouw (granen)	IJzertijd
-800	IVa			Bronstijd		
-2000	III			Neolithicum		
-3755	II	Mesolithicum				
-4900	I		Laat-Paleolithicum			
-5300		Midden-Paleolithicum				
-7020			Vroeg-Paleolithicum			
-8240		Vroeg				
-8800			Laat-Pleistocene			
-11.755	10.150	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)		Late Dryas	LW III	parklandschap
-12.745	10.800		Allerød	LW II	dennen- en berkenbossen	
-13.675	11.800		Vroege Dryas	LW I	open parklandschap	
-14.025	12.000		Bølling		open vegetatie met kruiden en berkenbomen	
-15.700	13.000	Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)			perioden met een poolwoestijn en perioden met een toendra	Midden-Paleolithicum
-35.000						
-75.000		Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)				Midden-Paleolithicum
-115.000		Eemien (warme periode)			loofbos	
-130.000		Midden-Pleistocene	Saalien (ijstijd)			Vroeg-Paleolithicum
-300.000						

Chronostratigrafie voor Noordwest-Europa volgens Zagwijn (1974), Vandenberghe (1985) en De Mulder *et al.* (2003). Lithostratigrafie volgens De Mulder *et al.* (2003). Mariene isotoop stadium (MIS) volgens Bassinot *et al.* (1994). Atmosferische data volgens Stuiver *et al.* (1998). Zuurstofisotoop calibratie (OxCal) versie 3.9 Bronk Ramsey (2003), toegepast op het Laat-Weichselien en het Holoceen. Archeologische periode-indeling en ouderdom volgens de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Vegetatie bewerkt volgens Berendsen (2000). Pollenzones volgens P. Vos & P. Kiden (2005).

Bijlage 2 Cultuurhistorische Effectrapportage Beek & Kooiman

Cultuurhistorische Effectrapportage

Gorinchem Bastion II

Beek & Kooiman Cultuurhistorie

Cultuurhistorische Effectrapportage

Gorinchem Bastion II

Beek & Kooiman Cultuurhistorie

in opdracht van de gemeente Gorinchem

**Amsterdam
Juli 2008**

Inhoud

1	Aanleiding en doel	4
2	Beknopte analyse historische ontwikkeling	4
	2.1 Plangebied	4
	2.2 Plangebied en studiegebied	5
	2.3 Plan- en studiegebied in historisch perspectief	5
3	Analyse historisch-stedenbouwkundige waarden	9
	3.1 Hoofdstructuur	9
	3.2 Het bastion als onderdeel van de structuur van de vestingwerken	9
	3.3 Structuur binnenstad	9
4	Analyse stedenbouwkundige visie	12
	4.1 Visie en gemeentelijk beleid	12
	4.2 Analyse visie	12
5	Effecten visie op de cultuurhistorische waarden	14
6	Conclusies en aanbevelingen	15
	Literatuur	16
	Colofon	

1 Aanleiding en doel

In november 2007 heeft Khandekar Stadsontwerp en Landschapsarchitectuur B.V. in opdracht van de gemeente Gorinchem een stedenbouwkundige visie ontwikkeld voor het zogenoemde Bastion II, het noordelijke bastion dat deel uitmaakt van de grotendeels intacte zestiende-eeuwse vesting. De visie bestrijkt niet alleen het bastion, dat nu de nogal conflicterende functies van wandelen en parkeren ruimte biedt, maar ook de directe omgeving in het noordwestelijke kwadrant van de Gorcumse binnenstad. Het plangebied wordt gekenmerkt door een weinig samenhangende ruimtelijke structuur, veroorzaakt door een schoksgewijze invulling, waarbij stedenbouwkundige ingrepen uit de nieuwste tijd elkaar in hoog tempo zijn opgevolgd.

Teneinde de historisch-ruimtelijke consequenties van de stedenbouwkundige visie goed in beeld te krijgen, heeft de gemeente - mede op advies van de RACM en gelet op de status van beschermd stadsgezicht - opdracht gegeven tot het opstellen van een Cultuurhistorische Effectrapportage. De opdracht is verleend aan Beek & Kooiman Cultuurhistorie en vormt voorlopig het sluitstuk van een serie randvoorwaarden (provinciaal en gemeentelijk beleid, milieuaspecten) waaraan voldaan moet worden, alvorens de visie nader uitgewerkt kan worden.

2 Beknopte analyse historische ontwikkeling

2.1 Plangebied

Het beschermde stadsgezicht van Gorinchem bestaat uit een historische binnenstad – voor het gemak onder te verdelen in vier kwadranten - en een groene buitenring van vestingwerken. Vanwege de ligging langs de Merwede en aan de monding van de Linge is de vesting geheel door water omgeven.

Plangebied binnen de stad Gorinchem (Bron: Khandekar Stadsontwerp en Landschapsarchitectuur 2007).

2.2 Plangebied en studiegebied

Het plangebied wordt globaal begrensd door de Arkelstraat, de Nieuwe Walsteeg, de vestingwal langs Merwedekanaal en bastion II, het Heerenlaantje, de Melkstraat, de Oude Lombardstraat, de Lindeboom en de Haarstraat.

Het studiegebied dat Khandekar in de stedenbouwkundige visie heeft betrokken is meer omvattend en strekt zich uit tot bijna het gehele noordwestelijke kwadrant van het historische stadscentrum binnen de vestingmuren.

In rood de contouren van het plangebied en in geel het studiegebied, het noordwestelijk kwadrant. (Bron: Khandekar Stadsontwerp en Landschapsarchitectuur 2007).

De grootste gemene deler binnen het studiegebied is de architectonische invulling van na 1945, de gemiddeld

grootschalige verkaveling en de open gaten tussen de onregelmatige bouwblokken. De tegenstelling met de compacte, gesloten bouwblokken, veelal kleinschalig verkaveld, komt duidelijk tot uitdrukking op beide hierboven getoonde kaarten.

2.3 Plan- en studiegebied in historisch perspectief

De stad Gorinchem werd in de dertiende eeuw in het westen begrensd door de C-vormig gebogen Haarstraat-Boerenstraat, in aansluiting op de Lingehaven. De historische structuur van de Lingehaven (en parallel de Arkelstraat en de Molenstraat), haaks op de Burgstraat en de Westwagenstraat, verdeelt de stad optisch in vier kwadranten.

In geel de oude stadsmuren en de belangrijkste routes.

De middeleeuwse ommuring vanaf de Merwede. Duidelijk te zien zijn de gelaagdheid, de coulissenwerking van de muren, het daklandschap en de kerktorens. Braun en Hogenberg.

In twee fases van 1578-1608 werd rond de oude stad de gebastioneerde vesting gebouwd, zoals die nu nog te herkennen is. Deze vesting werd in de achttiende eeuw in het oosten van de stad verder geperfectioneerd. Ook deze achttiende-eeuwse uitbreiding is herkenbaar aanwezig. In militair opzicht vervulde Gorinchem een belangrijke functie, als een van de twaalf stemhebbende Hollandse steden en de meest zuidelijke stad van de (Oude) Hollandse Waterlinie, later deel uitmakend van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (na 1815). Het westelijk deel van de vesting is in 1926 opgeheven, het oostelijk deel bij Koninklijk Besluit van 9 juni 1956. Gorcum was hiermee de laatste 'echte' stad in Nederland die de

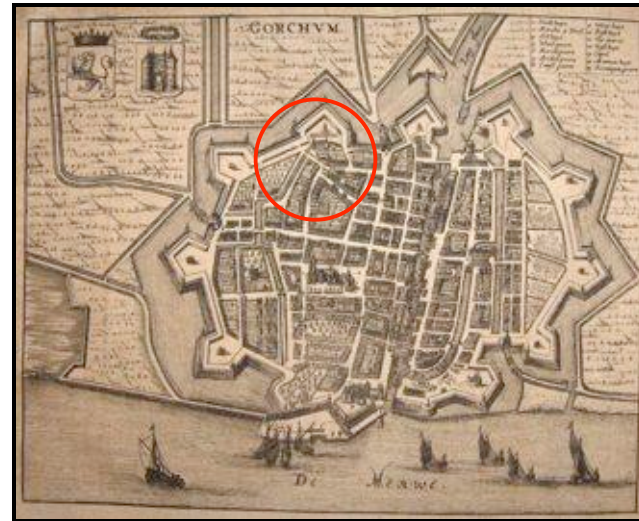
vestingfunctie verloor (ter vergelijking: de kleine steden Woudrichem 1955, Weesp eveneens 1959). De economische groei en de daarmee samenhangende bevolkingstoename bleef echter lange tijd achter ten opzichte van het belang van Gorinchem als vestingstad, waardoor het eind 16^e/begin 17^e eeuw gewonnen gebied binnen de nieuwe vestingring - met name in het noordwestelijk kwadrant - lange tijd onbebouwd bleef. Het gebied bleef open en groen (boomgaarden), met een enkel institutioneel bouwwerk, het Franciscanessen klooster. Deze ontwikkeling, 'leegstand' tussen de gracht op de plaats van de gesloopte middeleeuwse muren en de nieuwe vestingwerken, is goed te volgen in de hieronder afgebeelde reeks historische kaarten. De fragmentarische invulling van dit gebied heeft tot op de dag van vandaag haar sporen nagelaten in de structuur van het vierde kwadrant.

Lodovico Guicciardini, 1612

Blaeu 1649

Gregorio Leti 1690

Lodovico Guicciardini 1660

Philips Martini 1749

Kadastrale minuutkaart van 1832 met uitvergroting van het vierde kwadrant.

Om de afwatering van de Linge naar de Merwede te verbeteren, werd in 1818 - 1819 het Kanaal van Steenenhoek aangelegd. Aan de noordwestkant van de vesting werd een stuk van dit kanaal vervolgens onderdeel van het Zederikkanaal (1824-1825) en later het Merwedekanaal (1885-1893). De kanaal-aanleg bracht de stad een nieuwe economische impuls. De aanleg van het Merwedekanaal betekende echter wel het verlies van het meest westelijke bastion. Andere moderne ontwikkelingen zoals de bouw van een spoorwegstation vonden buiten het oude centrum plaats, nog steeds vanwege de militaire functie van de vesting. Vanwege dezelfde functie en de bijbehorende 'Verboden Kringen' is het gebied ten oosten van de stad tot 1959 buitengebied met een sterk agrarisch karakter gebleven. Inmiddels is de relatie tussen vesting en de onmiddellijke omgeving aan alle zijden, behalve aan de Merwede, onderworpen geraakt aan het recente verstedelijkingsproces.

De vestingfunctie van Gorinchem is pas laat opgeheven. Wellicht is daarom hier, niet zoals in veel andere Hollandse vestingsteden, de buitenring getransformeerd tot een romantisch wandelpark. Pas vrij recent is een doorgaande wandelroute over de wallen gerealiseerd. De scherpe randjes zijn er letterlijk wel vanaf, maar nog steeds is de structuur van tien bastions (van de oorspronkelijke elf) zeer herkenbaar als autonome, groene ring om de 'rode' binnenstad.

3 Analyse historisch-stedenbouwkundige waarden

3.1 Hoofdstructuur

Het plangebied omvat de beide stedenbouwkundig zelfstandige structuren van oorspronkelijke militaire vestingwerken en van een burgerlijke woonstad. De beide structuren overlappen elkaar in de lijnen van de historische uitgaande routes, waar de noord-zuidelijke en de oost-westelijke routes de bolwerken doorsnijden. De noordelijke toegang is via het Paardenwater, net op de rand van het studiegebied en binnen de zichtlijnen van Bastion II.

3.2 Het bastion als onderdeel van de structuur van de vestingwerken

Bastion II vormt een onlosmakelijk onderdeel van de laat zestiende-eeuwse vestingwerken rondom de stad en van de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie als superstructuur. In de huidige vorm maakt het bastion tevens deel uit van de groene wandelzone rondom de stenige kern van de stad. De diverse lagen in de tijd zijn goed herkenbaar gebleven. De beleving van het bastion als voormalig militair bouwwerk is voornamelijk naar binnen gericht, als duidelijk onderscheidbare, hoger gelegen structuur ten opzichte van de te verdedigen stad. De buitencontouren, minder scherp dan oorspronkelijk, zijn nog herkenbaar in het water afgetekend. Het water zelf is deels uitgegraven en verbreed terwijl de gronden aan de overzijde van het kanaal, binnen het

oorspronkelijke schootsveld, worden ingenomen door recente middelhoogbouw.

Alleen aan de oostzijde is de beleving van de vestingwerken ook naar buiten gericht. Vanaf Bastion II is het transformatieproces – al is het maar vanwege de abrupte onderbreking van de krans bolwerken door het Merwedekanaal - vanuit iedere hoek goed waarneembaar. Daarmee is het bastion ook in overdrachtelijke zin een laatste bolwerk tegen de oprukkende stedelijke vernieuwing.

Waardevol zijn de herkenbaarheid, in buiten- en binnencontour, de zichtlijnen vanaf de vesting over de stad met het daklandschap en de torenspitsen, alsmede het herkenbare profiel van hoog naar laag. Ook het groene karakter van de voormalige vesting is bijzonder waardevol.

3.3 Structuur binnenstad

De omsloten stedelijke ruimte betreft binnen het plangebied globaal de invulling van het noordwestelijke kwadrant. De structuur van het gebied volgt in grote lijnen historische patronen, maar de bouwblokken zijn over het algemeen niet sterk ingepast. De bebouwing kwam laat tot stand en is - naar aard en tijd gebonden - meer grootschalig en architectonisch sterk afwijkend ten opzichte van de historische bebouwing van de overige binnenstad. Van het Franciscanessen klooster is een jong monument uit 1859 overgebleven, dat nogal vereenzaamd tussen de voormalige oude boomgaarden, nu geheel naoorlogs ingevuld aan de Lindeboom, staat.

Aan de kromming van de oude stadsmuur, op de grens van het plangebied is een deel van het Ziekengasthuis aan de Haarstraat (1867, C.J. Loeven) overgebleven; de gepleisterde voorgevel met de rondboogvensters.

Vanuit de eveneens gekromde loop van het Heerenlaantje en de Bagijnenwalstraat als ook de Oude Lombardstraat is in het stratenpatroon sprake van een spinnenwebachtige structuur, maar vanwege de gefragmenteerde bebouwing is deze niet goed beleefbaar.

Historische gelaagdheid van buiten naar binnen: de wallen liggen hoger hoger dan het maaiveld rond de achterliggende bebouwing, de kappen zijn duidelijk zichtbaar, evenals kerktoren verder weg.

Silhouet vanaf de bolwerken stad inwaarts en naar buiten, het voormalige schietveld in het noorden. Het silhouet stad inwaarts vertoont een historische gelaagdheid, terwijl de stad uit geen referentie aan de historische vestingstad meer aanwezig is.

De woningbouw in het plangebied bestaat uit losse rijtjes uit de wederopbouwperiode en meer recente sociale woningbouw, alsmede uit enige moderne kantoorgebouwen, in verkaveling in het geheel niet afgestemd op het stedelijk weefsel van de binnenstad. Tussen de bebouwing is ruim gelegenheid tot parkeren, een functie die een sterke stempel drukt op de beeldkwaliteit. Alleen in de Haarstraat staat een klein bebouwingscluster dat in verkaveling, maat, schaal,

verhoudingen en kapvorm zich voegt naar het historische centrum.

Het beeld in het studiegebied is niet veel anders, met als aantekening dat in het gebied de architectuur aan de buitenrand typologisch refereert aan de voormalige vestingfunctie en aan de binnenrand zich voegt naar de bebouwing van de binnenstad. De bebouwing aan de buitenrand, in open bouwblokken gegroepeerd, heeft groene binnenterreinen, in aansluiting op het groen van de vesting. In grote trekken echter ontbreekt het zowel binnen het plangebied als binnen het studiegebied aan karakter, aan een herkenbaar gezicht.

4 Analyse stedenbouwkundige visie

4.1 Visie en gemeentelijk beleid

De stedenbouwkundige visie van Khandekar Stadsontwerp en Landschapsarchitectuur is gebaseerd op een drie-eenheid van 'Uitgangspunten', 'Randvoorwaarden' en een 'Analyse'. In het analytische gedeelte is ruim aandacht (8 pagina's) voor de historie van het gebied. Deze benadering is voor een locatie binnen een beschermd stadsgezicht zeer aan te bevelen. In de uitgangspunten komt het wensenpakket (ruimtelijk, functioneel, wonen, verkeer, parkeren, financiën etcetera) ter sprake, terwijl in de randvoorwaarden provinciaal en gemeentelijk beleid en het milieu aan bod komen. Met name binnen het provinciaal beleid (Cultuurhistorische Hoofdstructuur) en geoperationaliseerd in het bestemmingsplan *Binnenstad binnen de Wal* (mei 2000) en het beeldkwaliteitplan van de gemeente speelt cultuurhistorie een belangrijke rol.

Het bestemmingsplan heeft als centrale doelen onder meer: 'behoud en zonodig herstel van de cultuur- en historische waarde en de ruimtelijke kwaliteit van de Binnenstad' en 'de bescherming van de historische kwaliteit van de stadswallen.' Deze punten zijn overgenomen in de gemeentelijke *Notitie Kernuitgangspunten Masterplan Bastion II* (maart 2007, p. 10). Het *Beeldkwaliteitplan Binnenstad Gorinchem* (Kuiper Compagnons 1996) geeft per deelgebied richtlijnen voor de openbare ruimte en de bebouwing. In deelgebied 10, waarin het plangebied valt, betreffen die o.m.:

'in het oude gedeelte van de buurt uitgaan van individuele panden volgens het traditionele bebouwingspatroon van panden met twee lagen en een kap. In het overige gedeelte de

bebouwing uitvoeren in maximaal drie lagen en een kap of vier zonder kap.' (p. 42).

4.2 analyse visie

In het analytische gedeelte is de visie wat betreft cultuurhistorie echter achtergebleven. 'Historie' is als zelfstandige paragraaf ondergebracht in het hoofdstuk Analyse, maar de historische structuur is als zodanig niet volledig uitgewerkt. Voorts wordt de historische *bebouwing* niet geanalyseerd aan de hand van de historische context, maar op eenzelfde niveau als de functies 'Verkeer & Parkeren', 'Groen & Water'. Door deze benadering blijft de samenhang tussen cultuurhistorische waarden en dragers onderbelicht.

Het belangrijkste gevolg van deze benadering in de historische structuuranalyse betreft de karakteristiek van het hoogteverschil (doorsnede, driedimensionaal) tussen de structuur van de bolwerken en de structuur van de binnenstad. Dit cruciale kenmerk van de vestingstad - het contrast van een hoge verdedigingswal rondom bebouwing op een lager maaiveld- wordt in de analyse niet afgewogen. Het cultuurhistorische aspect komt zo onvoldoende aan bod. Daarnaast wordt te weinig ingegaan op de waardevolle differentiatie in twee te onderscheiden structuren (defensieve omwalling, burgerlijke binnenstad). Daardoor dringt in de visie ook in het tweedimensionale vlak (plattegrond) a.h.w. de structuur van de binnenstad door in de structuur van de bolwerken.

Een derde aspect betreft het beeld van buiten af (aanzicht): hier treedt, in samenhang met het al genoemde hoogteverschil, een effect op van het omkeren van de historische uitgangspositie. In de historische context beschermen stadsmuren en -wallen (verdedigingswerken) de achterliggende woonhuisbebouwing, terwijl in het voorgestelde model de bebouwing pal achter de omwalling vanaf een plateau hoog oprijst. Het historische aanzicht wordt opgeofferd aan het programma van de benodigde functies (ondergronds) parkeren en en wonen.¹

Tenslotte worden in de bebouwingsanalyse van de binnenstad een aantal aspecten niet volledig uitgewerkt. De korrelgrootte (maat en schaal), de kaprichting, het aantal bouwlagen, het silhouet en andere stedenbouwkundige kenmerken behoeven zonder meer een nadere toelichting. Materiaal en detaillering komen terecht niet aan de orde. Dat is architectuur, geen stedenbouw. In de mogelijke uitwerking worden diverse beelden gepresenteerd: een maquette, referentiebeelden en schetsen (*artist impressions*). Omdat een gedegen bebouwingsanalyse ontbreekt, ontberen deze beelden een historisch kader. De typologie van de binnenstadswoning, het geëigende kader voor deze locatie, blijft feitelijk buiten beschouwing. Ook de sloop van de stedenbouwkundig goed ingepaste en architectonisch niet storende rijtjes wederopbouwarchitectuur is daarmee vooralsnog niet voldoende gelegitimeerd. Hierbij de kanttekening dat de

¹ Het is niet zo dat de vestingwal bebouwd wordt - dit is een rijksmonument – maar de ruimte tussen wal en plangebied wordt sterk gereduceerd. De omwalling is 3,5 – 7,5 meter boven maaiveld, terwijl het hoogste plateau, bijna tegen de omwalling aan, op 9 meter komt. Hierboven op is bebouwing gepland van vier bouwlagen met een kap.

architectonische uitwerking nog moet gaan voldoen aan het eerder genoemde Beeldkwaliteitplan (zie 4.1).

Het aanhelen van het gesloten bouwblok in de visie is cultuurhistorisch verantwoord en betekent een absolute versterking van de aanwezige waarden, zij het dat de bouwbloktypologie niet consequent wordt doorgezet.² Tot slot wordt in de visie een aantal (nieuwe) zichtlijnen getoond. De nieuwe zichtlijnen worden gecreëerd op zowel bestaande als nieuwe bebouwing, maar het is onduidelijk in hoeverre alle bestaande zichtlijnen vanaf de wallen over de oude stad stand zullen houden. Het gebruik van zichtlijnen als middel om de nieuwe invulling te verweven met elementen van de historische binnenstad, is uiteraard positief te beoordelen.

Het beeld maakt in één oogopslag nodig waarom een visie nodig is.

² Ook de Notitie Kernuitgangspunten Masterplan Bastion II gaat uit van het 'op verantwoorde wijze afmaken van de bouwblokken.' (p. 8).

5 Effecten visie op de cultuurhistorische waarden

Het onderscheid tussen de verhoogde vestingwerken en het maaiveldniveau van de binnenstad behoort tot de kernwaarden van de historische structuur. Dit onderscheid verdwijnt in de visie. Behalve in de doorsnede, vervaagt ook in het platte vlak en in het aanzicht de herkenbaarheid van de historische structuur. Tot slot verdwijnt ook de coulissenwerking van de omwalling ten opzichte van het achterliggende dakenlandschap met daarin enkele hoge accenten in de vorm van kerktorens.

Waardering is er voor het aanhelen van de open bouwblok vormen tot gesloten vormen, in aansluiting op het stedelijk weefsel van de binnenstad. Ook de suggestie van kappen, zoals de maquette die toont, is in cultuurhistorisch opzicht te prefereren boven de platte daken, die het beeld van de Gorcumse binnenstad al op diverse locaties hebben aangetast. De maat en de schaal van de architectonische invulling, alsook de kapvorm, -richting en -grootte is in de visie nog onvoldoende belicht. Hiervoor is het genoemde Beeldkwaliteitplan richtinggevend (zie 4.1).

precedent

Het verdwijnen van het onderscheid tussen de verhoogde vestingwerken en het maaiveldniveau van de binnenstad heeft zich al eerder voorgedaan in Gorcum, het meest pregnant bij Bastion I, het Korenmolenbolwerk. Nu liggen daar verschillende niveaus tussen de omwalling en de molenberg.

In feite is deze wal de oorspronkelijke begin 18^e-eeuwse 'kat' aan het bastion. Een kat is een smal, verhoogd (aard)werk om geschut op te stellen dat het terrein buiten de wallen kan bestrijken. In 1718 mocht daarop een molen geplaatst worden (eerste bouwjaar korenmolen Nooit Volmaakt). In de huidige inrichting is deze situatie (wal – kat met daarop molen) niet helder meer. Historische kaarten maken duidelijk dat dit wel het geval is geweest.

Weliswaar heeft het 'opvullen' van de ruimte binnen een bastion een zeker precedent in Gorcum, de ruimtelijke kwaliteit en de historische afleesbaarheid is dit niet ten goede gekomen.

6 Conclusies en aanbevelingen

De stedenbouwkundige visie moet leiden tot een Masterplan waarin de kaders voor een eventuele herontwikkeling worden neergelegd. Aan de visie ontbreekt echter de afweging van enkele cruciale elementen om deze stap te kunnen zetten. Vanuit cultuurhistorische optiek kan daarom geconcludeerd worden dat het ambitieuze programma van wonen en parkeren op gespannen voet staat met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Het gaat in hoofdzaak om de volgende elementen:

- de karakteristiek van het hoogteverschil tussen de structuur van de bolwerken en de structuur van de binnenstad;
- de waardevolle differentiatie in twee te onderscheiden structuren: defensieve omwalling en burgerlijke binnenstad,
- het beeld van buiten af (aanzicht), waar in de historische context stadswallen de achterliggende woonbebouwing beschermen.

Aanbevelingen

Op grond van de bovenstaande conclusies kunnen nu enkele aanbevelingen geformuleerd worden. Uitgangspunt is dat de de situatie in het plangebied zeker de toevoeging van een nieuwe laag verdraagt, maar dit moet niet ten koste gaan van de aanwezige, historische gelaagdheid.

Primaire aanbeveling is om de visie te baseren op het contrast van een hoge verdedigingswal rondom bebouwing op een veel lager maaiveld (als het ware het niveau van de binnenstad). Dit is een cruciaal kenmerk van een vestingstad.

Vervolgens is het van belang in de visie de structuur van de binnenstad en die van de bolwerken (ruimtelijk) duidelijk uit elkaar te houden. Dit met de kanttekening dat de twee aanwezige katten³ onderdeel uitmaken van het rijksmonument en als zodanig behandeld moeten worden. Tenslotte gaat het erom het historisch beeld van een omwalling met *daarachter* bebouwing in de visie op te nemen.

De invulling van het bastion ligt dus met het maaiveld achter de wal. Daarbij is het advies te kiezen, voor een duidelijk contrast tussen wal en bouwkundige invulling (hard en zacht of groen en steenachtig), waarbij de nieuw te bouwen woningen een acceptabele afstand hebben tot de wal.

Vanuit cultuurhistorische invalshoek zijn voor Bastion II het behoud en de versterking van de cultuurhistorische waarden, zoals het bestemmingsplan dat benoemt (zie 4.1), gebaat bij opname van deze aspecten in de visie.

³ Een kat is een smal, verhoogd (aard)werk om geschut op te stellen dat het terrein buiten de wallen kan bestrijken. Zie ook hoofdstuk 5 t.a.v. bastion I.

Literatuur

Beemt, F.H. van den, e.a. (red.), 300 jaar bouwen voor de landsverdediging. 's Gravenhage 1988.

Bolhuis, P. van , P. Vrijlandt, Waterlijn, Ideeën voor de toekomst van de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Wageningen 1993.

Brand, H. en J. (red.), De Hollandse Waterlinie. Utrecht/Antwerpen 1986.

Groningen, C.L. van, De Alblasserwaard. Zeist/Zwolle 1992 (De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst).

Hoof, J. van, Langs wal en bastion, Hoogtepunten uit de Nederlandse vestingbouw. Utrecht 1991.

Provinciale planologische dienst van Noord Holland, Studiebericht 17, De cultuurhistorische betekenis van forten. Haarlem 1986.

Roy van Zuydewijn, N. De, Neerlands Veste, Langs vestingsteden, forten, linies en stellingen. 's Gravenhage 1988.

Smook, R.A.F., Binnensteden veranderen, atlas van het ruimtelijk veranderingsproces van Nederlandse binnensteden in de laatste anderhalve eeuw. Zutphen 1984.

Colofon

Cultuurhistorische Effectrapportage Gorinchem Bastion II

Opdrachtgever: Gemeente Gorinchem
Tekst: Erik Mattie
Foto's: Erik Mattie
Redactie: Marinus Kooiman

Beek & Kooiman Cultuurhistorie
Tussen de Bogen 18
1013 JB Amsterdam

Juli 2008

Bijlage 3 **Bouwplan Lindeboom en Bagijnenwalstraat**

N.V. BREDERO'S BOUWBEDRIJF
WERK NR 1 GORINCHEM

HOOFDKANTOOR ACHTER ST. PIETER 25 GORINCHEM TEL. 15858 (6 Lijnen)
BOUWPLAN 59 WOONHUIZEN
SCHAAL 1:100

WANTOOR CIJFERS **8-6** KATER DAG **8-1**
BLAD NR 2

UITOELIENS DINSPOEG OFFIETJE
GETEKEN DOOR *W. J. G. VAN B.*

GEONTE: *
PLANWERT: *
VERANDERD: *
GELICHTMIDT: 40 x 50 1/2

TELEFONNUMMERS
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

REKONSTRUKTIE VOOR CORIGERING

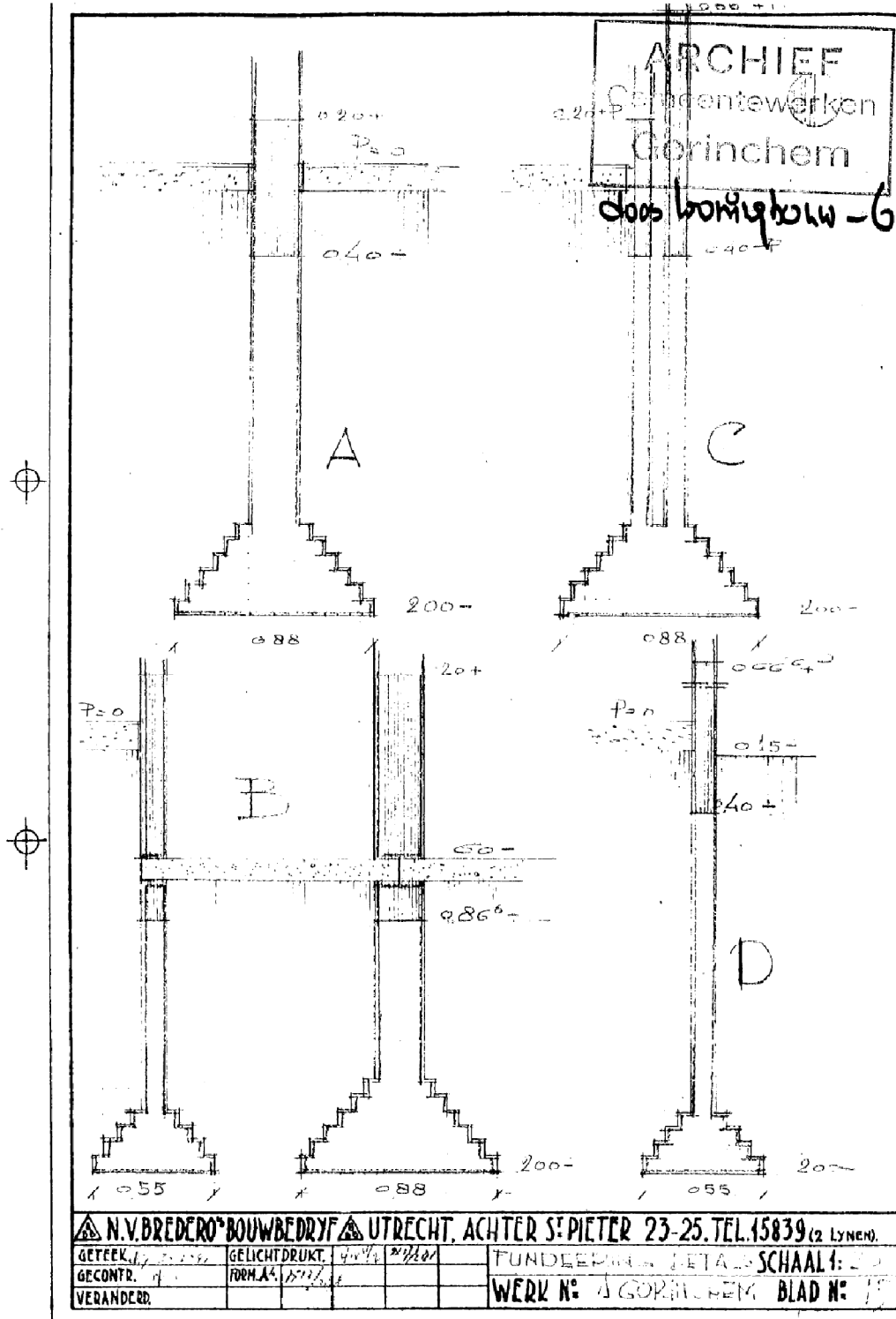
CONSTRUCTIEWERKEN
Gorinchem
doos bouwbouw - 6

1. REKONSTRUKTIE
2. DAK
3. REKONSTRUKTIE
4. REKONSTRUKTIE
5. W.G.
6. BAGNING
7. KOLLEN BANGIANG
8. TERRAS
9. TERRAS
10. METELKAST
11. AARDEN OF HANGIAST
12. SJAAPKAMERS
13. OER-LOD
14. ZOLDEL DOORGANG
15. TUINAFSCHIJDING LIJCHSTRUM

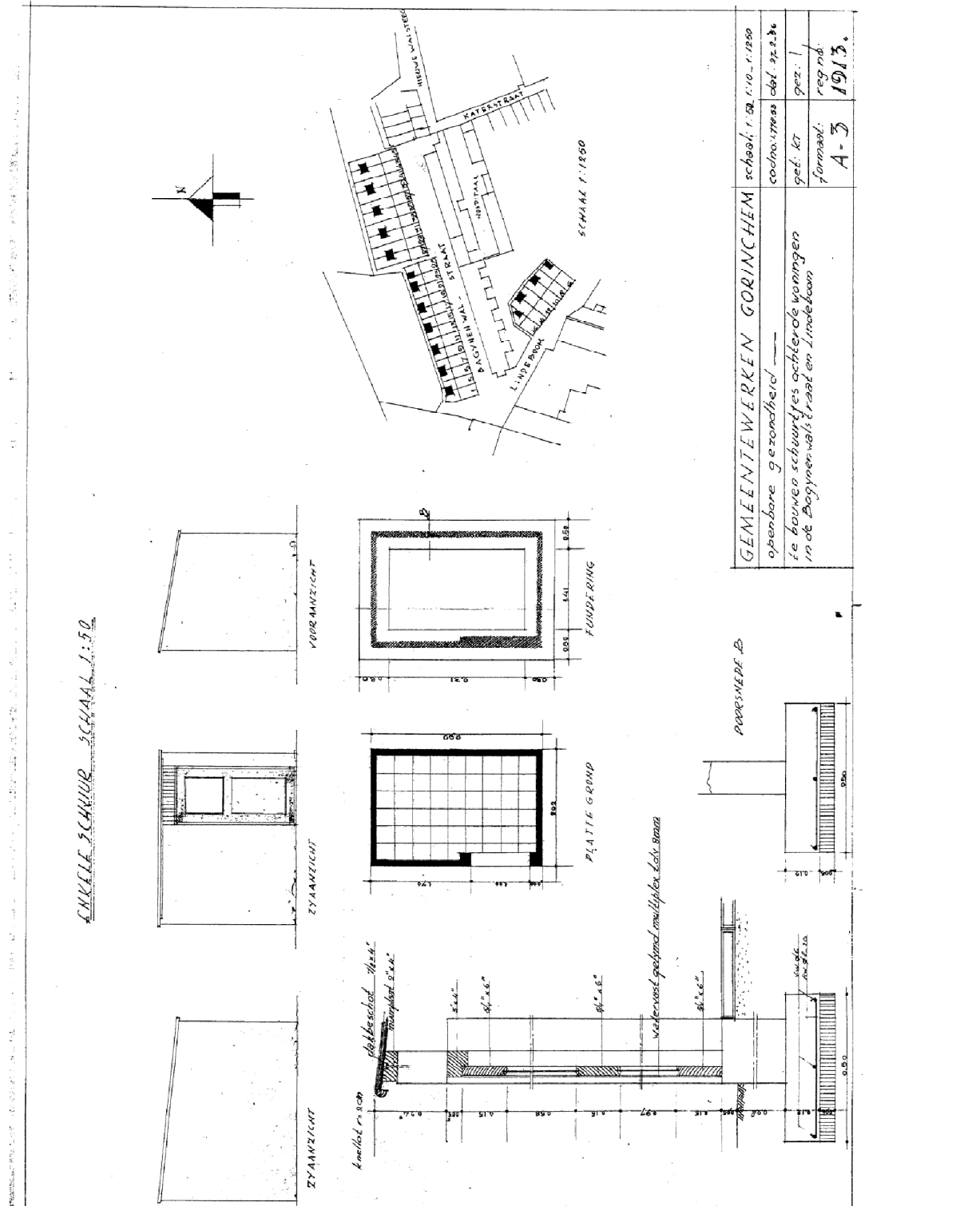
TELEFONNUMMERS
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

VERDIENING
BEGONNING

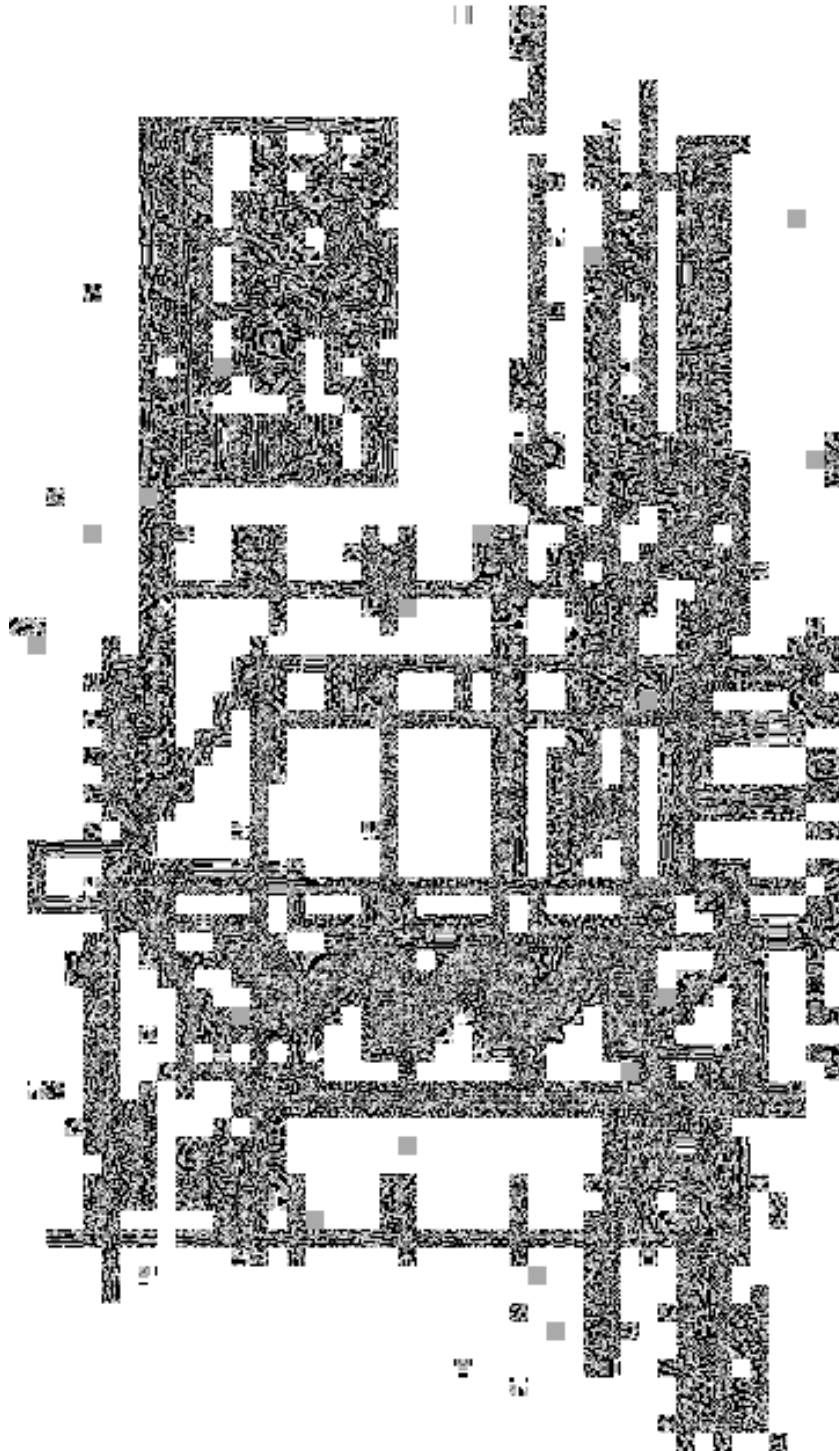
Bijlage 4 Fundering Lindeboom en Bagijnenwalstraat

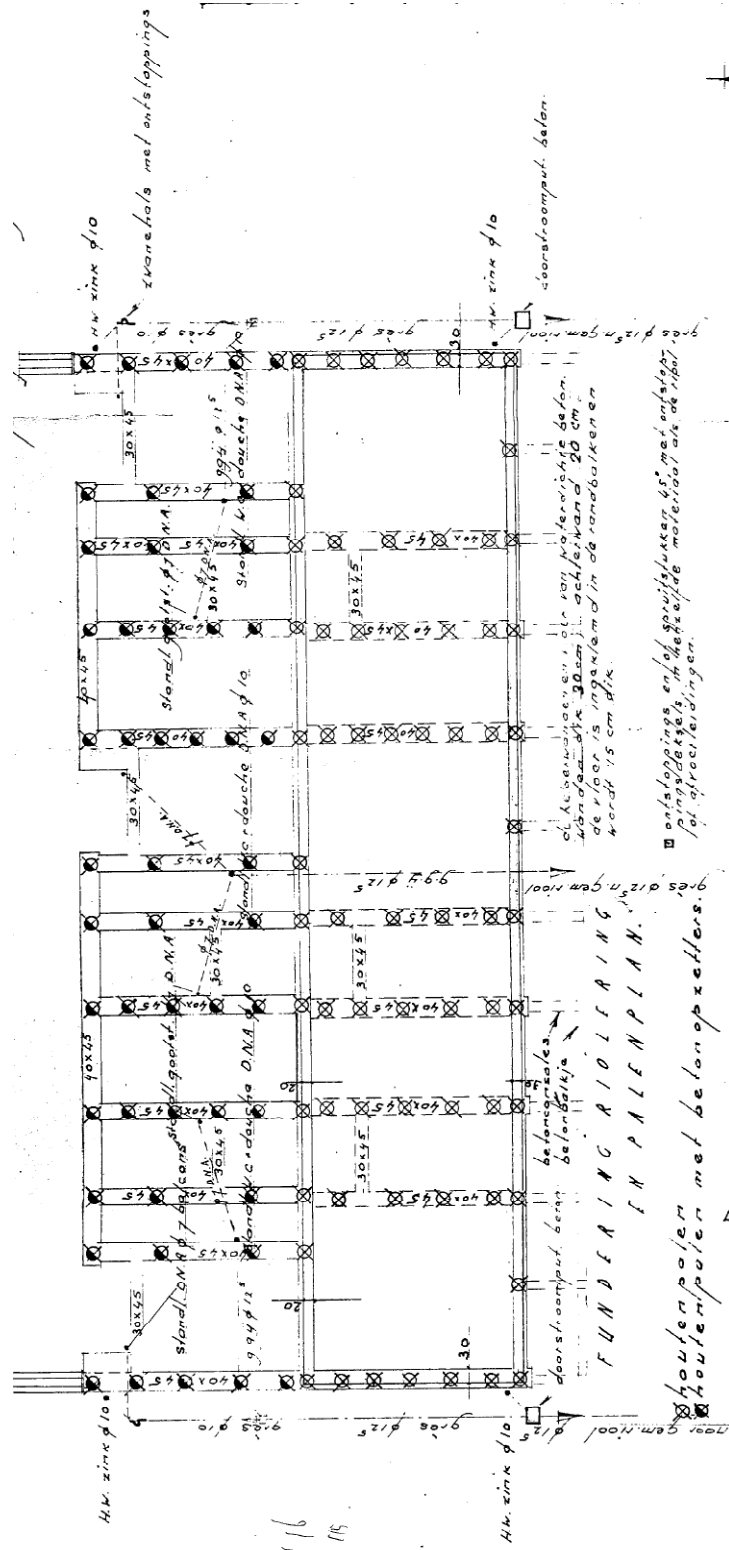
Bijlage 5 **Bouwplan schuurtjes Lindeboom en Bagijnenwalstraat**

Bijlage 6 Doorsnede woningen Nieuwe Walsteeg

Bijlage 7 Funderingsplan woningen Nieuwe Walsteeg

Bijlage 8 AMZ-cyclus

Het AMZ-proces

Archeologisch onderzoek in Nederland wordt in het algemeen uitgevoerd binnen het kader van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ). Het gehele traject van de AMZ omvat een aantal stappen die elkaar kunnen opvolgen, afhankelijk van het resultaat van de voorgaande stappen. Om inhoudelijke, prijs- en planningstechnische redenen kan er soms voor gekozen worden om bepaalde stappen gelijktijdig uit te voeren. Bovendien kan, indien reeds voldoende gegevens bekend zijn, een stap worden overgeslagen. Elke stap eindigt met een rapport met daarin een advies voor de vervolgstappen. Na elke stap wordt er een selectiebesluit genomen door de bevoegde overheid, gemeente, provincie of de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, op basis van de resultaten van het archeologisch onderzoek. Indien na een bepaalde stap blijkt dat geen nader vervolgonderzoek nodig is, wordt het archeologisch onderzoek afgesloten. Ook kan het bevoegd gezag besluiten dat een vindplaats van zo groot belang is, dat deze *in situ* behouden moet worden. Dan dienen de archeologische resten in de grond beschermt te worden door planaanpassing of planinpassing.

Het begint met het bepalen van de onderzoeksplicht. Gemeentelijke, provinciale en landelijke archeologische waardenkaarten geven aan of het plangebied in een gebied ligt met een archeologische verwachting. Indien dit het geval is, dan zal er in het kader van de planprocedure onderzoek verricht moeten worden om te bepalen of er archeologische waarden binnen het plangebied aanwezig zijn. Hiermee start de zogenaamde AMZ-cyclus (zie schema).

De eerste fase: Bureauonderzoek

Elk archeologisch onderzoek begint met een bureauonderzoek. Dit heeft tot doel het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden, binnen het plangebied om tot een gespecificeerd verwachtingsmodel te komen, op basis waarvan een beslissing genomen kan worden ten aanzien van een eventuele vervolgstap.

De tweede fase: Inventariserend VeldOnderzoek (IVO)

Het doel van een IVO is het aanvullen en toetsen van het gespecificeerde verwachtingsmodel. Het IVO moet informatie geven over de aan- of afwezigheid, de aard, het karakter, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van de archeologische waarden.

Inventariserend Veldonderzoek; Booronderzoek en Veldkartering

Door een booronderzoek kan er een goede inschatting gemaakt worden van de kans op archeologische waarden (grondsporen en daarmee samenhangende voorwerpen). Bij het booronderzoek is een onderscheid aangebracht in een verkennende, karterende en waarderende fase. De verkennende fase heeft tot doel inzicht te krijgen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze. Op deze manier worden kansarme zones uitgesloten en kansrijke zones geselecteerd voor de volgende fasen. Tijdens de karterende fase wordt het onderzoeksgebied systematisch onderzocht op de aanwezigheid van archeologische vondsten of sporen. De waarderende fase sluit aan op de karterende fase. Het waarnemingsnet kan verdicht worden om de horizontale begrenzing, ligging en omvang van archeologische vindplaatsen vast te stellen.

Een veldkartering wordt uitgevoerd wanneer vondsten of sporen aan de oppervlakte worden verwacht en zichtbaar zijn op het moment dat het onderzoek uitgevoerd wordt. Dit type onderzoek bestaat uit het belopen van het maaiveld van het plangebied.

Inventariserend Veldonderzoek; Proefsleuven

Als uit vooronderzoek blijkt dat binnen het plangebied archeologische resten aangetroffen kunnen worden kan het bevoegd gezag beslissen tot een proefsleuvenonderzoek. Proefsleuven zijn lange sleuven van twee tot vijf meter breed die worden aangelegd in de zones waar in de voorgaande onderzoeksfase aanwijzingen voor vindplaatsen zijn aangetroffen. De KNA schrijft voor dat bij een dergelijk onderzoek minimaal 5% van het te verstoren gebied onderzocht dient te worden.

De Derde fase: Archeologische Begeleiding (AB) of Opgraven (AAO)

Archeologische Begeleiding

Als het vooronderzoek niet voldoende informatie heeft opgeleverd om de archeologische waarde van de archeologische resten te bepalen, kan besloten worden tot archeologische begeleiding van de sloop- of graafwerkzaamheden. Dit betekent dat archeologen bij het graafwerk aanwezig zijn om het werk te volgen en eventuele resten te documenteren. Wanneer tijdens de werkzaamheden vondsten (van hoge archeologische waarde) naar boven komen, die aanleiding geven tot nader onderzoek, kan alsnog besloten worden om tot een opgraving over te gaan.

Opgraven

Indien de archeologische resten niet *in situ* bewaard kunnen blijven, maar wel van belang zijn voor de wetenschap, kan het bevoegd gezag besluiten over te gaan tot een Algehele Archeologische Opgraving (AAO). Het doel hiervan is volgens de KNA het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden, die van belang is voor kennisvorming over het verleden.

